

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З
ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL2-M22z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Ірина ДРОЗДОВСЬКА

Керівник:

кандидат психологічних наук,
професор **Олексій ГАВРИЛОВ**

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Олена ЧОПІК

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ	7
1.1. Клінічна і психолого-педагогічна характеристика легких порушень мовлення.....	7
1.2. Зміст і планування індивідуальної логопедичної роботи в закладі дошкільної освіти.....	17
1.3. Особливості використання традиційних методик звукопостановки на індивідуальних заняттях.....	25
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	33
2.1. Дослідження особливостей сформованості мовлення у дітей дошкільного віку.....	33
2.2. Розробка програми індивідуальних логопедичних занять для формування звуковимови у дітей дошкільного віку.....	42
2.3. Визначення ефективності програми індивідуальної логопедичної роботи з дітьми з порушеннями мовлення.....	48
Висновки до другого розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовлення є однією з важливих психічних функцій людини. У процесі мовного розвитку формуються вищі форми пізнавальної діяльності, здібності до понятійного мислення. Оволодіння навичками вербальної комунікації створює передумови для специфічних людських соціальних контактів, завдяки яким формується і узагальнюється уявлення дитини про оточуючий світ, вдосконалюються форми його відображення. Мовлення сприяє усвідомленню, плануванню та регуляції поведінки дитини, виступає однією з провідних функціональних систем для становлення особистості.

Порушення мовлення тією чи іншою мірою залежно від характеру мовленнєвих розладів негативно впливають на весь психічний розвиток дитини, відображаються на її діяльності та поведінці. Обмеженість мовленнєвого спілкування може негативно вплинути на формування особистості дитини, викликати психічні напруження, провокувати виникнення специфічних особливостей емоційно-вольової сфери, сприяти розвитку негативних рис характеру – фобічних реакцій, сором'язливості, нерішучості, замкнутості, негативізму, почуття неповноцінності, агресивності тощо.

Головним кінцевим завданням логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення є оволодіння навичками вербального спілкування. Вирішення цього завдання передбачає формування у них розуміння мовлення інших людей, накопичення мовленнєвих засобів через збільшення словникового запасу, уточнення та розуміння значень слів, формування вміння використовувати прості і складні граматичні конструкції, розрізнення граматичних форм, оволодіння навичками діалогічно-монологічного, ситуативно контекстне мовлення тощо.

Розвиток мовлення і корекція мовленнєвих порушень були предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, зокрема Л. Андрусишиної, Л. Бертенєвої, О. Белої, І. Брушневської, Н. Гаврилової, А. Кравченко, С.

Коноплястої, Н. Лопатинської, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Мілевської, О. Ревуцької, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, Н. Туренко, М. Шеремет та ін. Аналіз цих праць засвідчує, що в них досить повно розкрито комплексну систему логопедичного впливу на дітей дошкільного віку. У той же час організації індивідуальної корекційної роботи на логопедичних заняттях з дітьми дошкільного віку приділено недостатньо уваги, що і обумовило вибір теми кваліфікаційного дослідження – “Організація індивідуальної логопедичної роботи з дітьми з порушеннями мовлення дошкільного віку”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Метою дослідження було вивчення факторів, які впливають на організацію індивідуальної логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Поставлена мета визначає **завдання**:

1. На підставі аналізу наукових джерел визначити рівень вивчення проблеми організації індивідуальної логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку.
2. Розробити програму проведення індивідуальних логопедичних занять з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.
3. Визначити ефективність використовуваної програми індивідуальної логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Об’єктом дослідження виступає логопедичний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Предметом наукового пошуку є індивідуальна програма логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз й узагальнення наукових пошуків у логопедичній і психолого-педагогічній літературі, систематизація теоретичних положень та узагальнення сучасного досвіду досліджень організації логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку; *емпіричні:* цілеспрямоване спостереження, проведення збору інформації про дітей з порушеннями мовлення у закладі дошкільної освіти, проведення бесіди з батьками таких дітей, з логопедом та вихователями закладу дошкільної освіти.

Теоретичне значення роботи полягає у проведенні аналізу теоретико-методичних аспектів проблеми організації індивідуальної логопедичної роботи з дітьми з порушеннями мовлення у закладі дошкільної освіти. Аналіз поглядів науковців на організації корекції порушень мовлення дозволив розробити програму індивідуальної логопедичної роботи з урахуванням сучасних тенденцій розвитку логопедичної науки і практики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні, обґрунтуванні та включенні у корекційних процес програми індивідуального логопедичного супроводу дітей з порушеннями мовлення дошкільного віку. Дана програма розрахована на використання логопедами у процесі проведення індивідуальної логопедичної роботи. Вона може бути використана практикуючими логопедами як основа для корекції порушень мовлення з урахуванням індивідуальних особливостей дітей та включенням у корекційний процесі формування когнітивних, поведінкових та інтелектуальних функцій, використати її вихователям закладів дошкільної освіти враховувати у процесі організації корекційної та розвивальної роботи.

Дослідження проводилось **на базі** закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 71 “Пролісок” м. Вінниця. Дослідження проводилось з дітьми із такими висновками інклюзивно - ресурсного центру: хлопчик (позначений як **X₁** член групи (5 років 3 міс.)), висновок інклюзивно - ресурсного центру –

дислалія, загальний недорозвиток мовлення III-IV рівня; хлопчик (позначений як X₂ член групи (5 років 8 міс.)), висновок інклюзивно - ресурсного центру – дизартрія, загальний недорозвиток мовлення III-IV рівня; хлопчик (позначений як X₃ член групи (6 років 4 міс.)), висновок інклюзивно - ресурсного центру – ринолалія, загальний недорозвиток мовлення III-IV рівня. Дослідження проводилось протягом 2022-2023 н.р.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції здобувачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2023 році. Результати роботи висвітлено у статті “Особливості дослідження пам’яті у дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення” // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 14. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 23-28.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, який нараховує 74 найменування.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки.

1. Індивідуальна робота – це використання методів індивідуального впливу, які б відповідали індивідуальним особливостям особистості. Проведення індивідуальної логопедичної роботи є складним педагогічним процесом, який спрямований на стимуляцію мовленнєвого розвитку, включення корекційних і компенсаційних механізмів порушень як окремих ланок, так і всієї системи мовленнєвої діяльності. Вона має певні особливості та реалізується за умов дотримання педагогічних принципів. Для ефективної організації логопедичного впливу на індивідуальних заняттях з дітьми дошкільного віку необхідним є чітка організація корекційно-розвивальної роботи, що передбачає пошук і використання різноманітних методів, засобів та прийомів педагогічної діяльності, які так чи інакше модифікуються. Ефективність формування мовленнєвих компетенцій у дітей з порушеннями мовлення з метою їхнього розвитку як цілісної мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку вчителем-логопедом шляхів удосконалення організації корекційної логопедичної роботи, урахування їхніх індивідуально-типологічних особливостей, свідомого проектування змісту корекційного навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних логопедичних технологій, дидактичних методів і прийомів.

2. Постановка звуків мовлення – це складний процес, який вимагає від логопеда цілого комплексу знань методів і прийомів організації цієї роботи. Оскільки така постановка є ненатуральний процес, вона відрізняється від самостійного виникнення звуку у дитини. З фізіологічної точки зору постановка звуку – це формування умовного рефлексу на подразники у вигляді мовлення інших або потреби розуміння комунікації.

3. Робота з виправлення мовних порушень будується з урахуванням вікових та типологічних особливостей кожної дитини. Ефективність корекційної роботи у процесі організації логопедичних занять і перенесення отриманих вербальних навичок у соціальну ситуацію комунікування значно

підвищується, якщо використовується дидактичний матеріал відповідно до тем тих навчальних занять, які проводяться у закладі дошкільної освіти.

Рекомендації до планування індивідуальних занять

Логопед виробляє у дітей точні, координовані рухи артикуляційного і рухового апарату, уточнює вимову вже сформованих звуків, проводить роботи над розвитком відсутніх або неправильно поставлених звуків і розвиває фонематичний слух. Корекція звуків і складової структури слова дозволяє поступово домогтися необхідної чіткості та зрозумілості мовлення. У той же час, проводячи уточнення звуковимови і сприйняття звуків, працюючи над покращенням відтворення структури слова логопед готує основу для розвитку розуміння мовлення, граматичної та морфологічної системи словотворення та словозміни. Весь звуко-складовий матеріал підбирається з урахуванням правильно вимовляючих фонем. Поступово, по мірі оволодіння дітьми звуками включається лексичний матеріал через використання вже знайомого словника та сформованих простих граматичних конструкцій. Враховуючи вікові особливості дітей та необхідність формування у них не мовленнєвих процесів, на логопедичних заняттях широко використовуються ігрові форми роботи, різноманітні вправи на розвиток когнітивних та інтелектуальних функцій.

4. Логопедична робота з виправлення порушень мовлення у дітей має певну специфіку. Вона базується на певних принципах: особистісного орієнтування – тобто в центрі уваги логопеда є дитина, з усіма її психоемоційними особливостями, її соціальним оточенням, бажанням до подолання відхилення; емоційної підтримки – тобто створенням на логопедичних заняттях емоційно позитивної, комфортної для кожної дитини обстановки; взаємодії з батьками і вихователями – тобто вона має обов'язково передбачати отримання допомоги від дорослих, які працюють і живуть поряд з дитиною; ігровий контекст занять – тобто використання певного типу діяльності, який найбільш бажаний для дитини і формує у неї позитивну мотивацію до навчання.

5. Неможливість проведення індивідуальної логопедичної роботи з орієнтацією на так звану “середню” дитину. Кожна дитина – це є особистість, вона особлива, має індивідуальні риси характеру, поведінки, емоційного реагування, мотиваційних компонентів, когнітивної та інтелектуальної складової. Вона має свої особливості і тип сприйняття, уваги, пам’яті і темпераменту. Це унеможлиблює роботу з орієнтацією на використання стандартизованих технологій – кожна дитина вимагає свого підходу.

6. Розроблена і перевірена експериментальна програма проведення індивідуальних логопедичних занять містить у собі роботу над рухливістю артикуляційного апарата, зорово-руховою координацією, над звуками мовлення, розвитком фонематичного слуху і фонематичного сприймання, над лексико-граматичним складом мови, зв’язним мовленням. Всі заняття включають використання ігрових форм роботи як провідного виду діяльності дітей дошкільного віку. На них використовуються мовні ігри, яскраві, цікаві іграшки. Гра виступає необхідністю, без якої неможливо досягнути позитивних результатів. Комбіноване індивідуальне логопедичне заняття, проведене із залученням ігрових форм роботи, дозволяє гнучко переключати увагу дитини з одного виду діяльності на інший, не допускаючи її перевантаження, втрати уваги і зниження цікавості та мотивації. Проведення індивідуальних логопедичних занять доводить, що для досягнення позитивного результату корекційної роботи з дітьми з порушеннями мовлення необхідно змінювати форму і зміст їх проведення і використовувати комплексно-ігровий метод їхньої організації.

У структуру заняття можуть входити: вправи для розвитку артикуляційної моторики; вправи для розвитку загальної координації рухів і дрібної моторики пальців рук; вправи на формування і розвиток зорово-рухової координації; завдання на розвиток функції мовного аналізу і синтезу; різні варіанти дихальної гімнастики; фізкультхвилинки, голосові, мімічні вправи; завдання на корекцію вимови, автоматизації і диференціації звуків; вправи з формування фонематичних процесів; робота зі словами, проведення

їхнього звуко-складового аналізу; робота над граматичної структурою мовлення; збагачення і активізація словникового запасу; формування внутрішнього мовлення і усвідомлення значення слів; творчі завдання; ігри і вправи на розвиток пізнавальних і когнітивних процесів тощо. Кількість, тип, характер допоміжних елементів визначали завданнями кожного конкретного заняття.

7. Якщо до початку організації індивідуального корекційного навчання на логопедичних заняттях у дітей показники порушень фонетичного боку мовлення були чітко виражені, то після проведення індивідуальних занять ці показники стали істотно розрізнятися.

У процесі роботи з **X₁** членом групи (5 років 3 міс.), який мав висновок інклюзивно ресурсного центру – дислалія, загальний недорозвиток мовлення III-IV рівня використали методи індивідуального впливу, які відповідають його індивідуальним особливостям. Це дозволяло гнучко перемикає увагу дитини з одного виду діяльності на інший, не допускати її втрати і зниження цікавості на заняттях. Були створені умови для формування правильної звуковимови звуків -с- та -з- і організації їхнього закріплення на словесному матеріалі з урахуванням індивідуальних особливостей. Організували розвиток артикуляційної моторики, фонематичних процесів, граматичної структури мовлення через корекцію відхилень усного мовлення. Збагачували і активізували словниковий запас, розвивали комунікативні навички за допомогою підвищення рівня загального мовленнєвого розвитку. Сформували навички контролю власного мовлення. Створили умови для корекції та розвитку пізнавальної діяльності через формування загально-інтелектуальних умінь, навчальних навичок, слухового і зорового сприймання, пам'яті, уваги, фонематичного слуху, загальної координації рухів, дрібної моторики, зорово-рухової координації.

Проводячи індивідуальні заняття з **X₂** членом групи (5 років 8 міс.), висновок інклюзивно ресурсного центру – дизартрія, загальний недорозвиток мовлення III-IV рівня створили умови для формування правильної

звуківимови звуків -с- та -з- і закріпили ці навички на словесному матеріалі виходячи з індивідуальних особливостей учня. Використавши методи індивідуального впливу. Організували адекватне переключення увагу дитини з одного виду діяльності на інший, не допускаючи її втрати і зниження цікавості до заняття. Завдяки індивідуальним заняттям розвинули артикуляційну моторику, фонематичні процеси, граматичний склад мовлення через корекцію наявних відхилень усного мовлення. Збагатили і активізували словниковий запас дитини, розвинули комунікативні навички через формування зацікавленості до процесу відтворення звуків, сформували позитивне налаштування на процес вербального мовлення, знизили фобічні реакції, спрямовані на вербальну комунікацію, підвищили рівень загального мовленнєвого розвитку. У процесі індивідуальних логопедичних занять організували розвиток слухового сприймання, зорово-рухової координації, включали завдання на розвиток уваги, пам'яті, моторних навичок, інтелектуальних процесів і функцій. Сформували навички використання контролю за власним мовленням, частково досягли позитивного реагування на процесі спілкування з незнайомими людьми. У дитини значно поліпшилась артикуляція, зменшилась слинотеча, язик став більш пружним, еластичним покращилось використання у процесі роботи дрібної моторики і зорово-рухової координації, що має позитивно сказатись на процесах формування навичок письма.

Після проведення індивідуальних занять дитиною **Хз членом групи** (6 років 4 міс.), висновок інклюзивно ресурсного центру – ринолалія, загальний недорозвиток мовлення III-IV рівня використали методи впливу, які відповідають її індивідуальним особливостям, що дозволяло сформувати у неї навички швидкого переключення уваги з одного процесу на інший, не допускати її втрати і зменшення зацікавленості заняттями. Створили умови для формування правильної вимови звуків -с- та -з- і закріпили їх вимову на словесному матеріалі з урахуванням індивідуальних особливостей. Розвинули артикуляційну моторику, фонематичні процеси, граматичну

структуру мовлення через корекцію порушень усного мовлення. Провели збагачення і активізацію словникового запасу, сформували позитивне налаштування на вербальну комунікацію, підвищили рівень загального мовленнєвого розвитку. Сформували часткові навички контролю власного мовлення. Створили умови для корекції та розвитку пізнавальної активності через включення у корекційних процес вправ на формування загально-інтелектуальних умінь, навчальних навичок, слухового і зорового сприймання, процесів пам'яті, уваги, фонематичного слуху та фонематичного сприймання, зорово-рухової координації, дрібної моторики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусина Л.Є. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : дис... канд. психол. наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2012. 283 с.
2. Андрусина Л.Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. 2007. С.18-23.
3. Артемчук І.В. Особливості усного зв'язного мовлення у комунікативно депривованих дітей-сиріт. Автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ. Ін-т спец. педагогіки АПН України. 2005. 22 с.
4. Бартенєва Л.І. Підготовка дітей із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку до оволодіння орфографією. Дис... канд. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 2000. 201 с.
5. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні. Автореф. дис... канд. пед. наук – 13.00.03 корекційна педагогіка. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2006. 26 с.
6. Белова О. (2021). Теоретично-порівняльний аналіз мовленнєвої готовності до школи дітей з типовим психофізичним розвитком та з затримкою психічного розвитку. Монографія / За ред. І.В. Татьянчикової. Словянськ. Вид. Б.І. Моторіна. 2021. 267 с.
7. Брушневська І.М. Теоретичні аспекти вивчення мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк. 2017. С.32-35.
8. Выготский Л.С. Основы дефектологии. Москва. Педагогика. 1983. Т.5. 369 с.

9. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна* : зб. наук. праць. Вип. ХІХ. В 2 ч. 2012. Ч. 1. С. 327-349.
10. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський. ТОВ "Друк-Сервіс". 2011. 200 с.
11. Гаврилова Н. С. Прийоми формування правильної вимови фонем у дітей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічна наука)* : зб. наук. праць.. 2012. Вип. 3. С. 11-20.
12. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна*: зб. наук. праць. Вип. Х. 2008. С. 306-310.
13. Дефектологічний словник / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. Київ. МП Леся. 2011. 528 с.
14. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / під кер. В. Огнев'юка. Київ. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. 2016. 304 с.
15. Жинкин Н.И. Механизмы речи. Москва. Изд-во АПН РСФСР. 1958. 352 с.
16. Загальне недорозвинення мовлення: теорія та перспективне планування корекційно-розвиткової роботи / уклад. Н.М. Могильова. Слов'янськ. Вид-во Б.І. Моторіна. 2019. 123 с.
17. Карсон Р., Битчер Дж., Минека С. Анормальная психология. 11 изд. Санкт-Петербург. Питер. 2004. 1167 с.
18. Касілова Л.С. Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним недорозвитком мовлення. *Таврійський вісник освіти*. №3. 2013. С. 56-60.
19. Колупаєва А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. №3 (71). 2014. С. 7-13.

20. Конопляста С.Ю. Логопсихологія / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак. Київ. Знання. 2010. 293 с.
21. Кравченко І.В. Актуальні питання використання творчих ігрових прийомів у корекційно-логопедичній роботі з дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук.праць. №9. 2017. С.148-158.
22. Кручак Г.М., Коновальчук І.І. Педагогічні умови формування правильної звуковимови та слововимови у дітей середнього дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної освіти в Україні. Використання педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в закладах дошкільної освіти*: зб. наук. праць. Хмельницький. ХГПА. 2018. С. 74-79.
23. Лангмейер И. Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек. Изд. 1-е русск. Прага: ЧССР: Авиценум. Медицинское издательство. 1984. 334 с.
24. Логвинова Л.Л. Особливості взаємозв'язку логопеда та батьків у процесі корекції ЗНМ у дітей дошкільного віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*: зб. наук. праць. У 2-х ч. 2010. №10 (197). Ч.ІІ. 2010. С. 189-193.
25. Логопедія : підручник / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Видавничий Дім "Слово". 2018. 856 с.
26. Лопатинська Н.А. До питання діагностики порушень розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. 2019. Вип. 12. С. 126-134.
27. Лурия А. Основы нейропсихологии. Москва. МГУ. 1973. 374 с.
28. Лурия А.Р. Роль речи в регуляции нормального и аномального поведения. *Проблемы высшей нервной деятельности нормального и аномального ребёнка* / под ред. А. Лурия. Москва. Изд. АПН РСФСР. 1958. С. 5-42.

29. Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса. ОКТ. 2007. 190 с.
30. Мартиненко І.В. Характеристика комунікативних рис особистості дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. №4. С.45-58.
31. Марцун Н.М. Формування емоційно-оціночної лексики старших дошкільників з ЗНМ / Н.М. Марцун, С.П. Хабарова. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць. Вип.2. 2011. С. 145-154.
32. Марченко І.С. Особливості логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *Логопедія*. №3. 2013. С. 52-56.
33. Марченко І.С., Маслюк Н.В. Усвідомлення словесного складу мовлення дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. *Корекційна педагогіка*. №1. 2009. С. 31-37.
34. Нова українська школа: офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua>.
35. Мілевська О.П. До проблеми вивчення синтаксичних умінь у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя. КПУ. 2021. Вип. 76. С. 216-219.
36. Мілевська О.П. Психолінгвістичний аналіз навичок лексичного добору у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"* : зб. наук. праць. Херсон. Херсонський державний університет. 2020. Вип. 92-93. С. 86-91.
37. Мілевська О.П. Формування емотивів у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення: психологічний та лінгводидактичний підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім "Гельветика", 2021. Вип. 39. Том 6. С. 188-192.

38. Основи корекційної педагогіки / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва / за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2010. 264 с.
39. Пахомова Н. Нейропсихолінгвістика. Полтава. АСМІ. 2013. 268 с.
40. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль. Мандрівець. 2010. 152 с.
41. Ревуцька О. В. Вибрані питання логопедії : навч. посібн. Бердянськ. ФОП Ткачук О. В., 2014. 288 с.
42. Рібцун Ю.В. Використання наочності в роботі з молодшими дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. № 4. С. 32–35.
43. Рібцун Ю.В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*. Вип.1. 2014. С. 150-165.
44. Рібцун Ю. Дислалія: причини, прояви, шляхи подолання. *Дошкільне виховання*. 2017. № 2. С. 5-9.
45. Рібцун Ю.В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Київ. Просвіта. 2014. 238 с.
46. Рібцун Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2013. 283 с.
47. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ. Освіта України. 2011. 223 с.
48. Рібцун Ю.В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. *Український логопедичний вісник* : зб. наук. пр. Вип. 1. 2010. С. 72-81.
49. Савінова Н. Основні форми логопедичного впливу. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 30. С. 148-156.

50. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей: навчальна книга. Тернопіль: Богдан, 2007. 160 с.
51. Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ. Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. 308 с.
52. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. №2. С. 2-11.
53. Соботович Е.Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. Київ. ПП "Компанія "Актуальна освіта". 1998. 127 с.
54. Соботович Є.Ф. Особливості засвоєння дітьми із ЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності / Є.Ф. Соботович, Л.І. Трофименко. *Дефектологія*. №1. 2000. С.16-19.
55. Соботович Є.Ф. Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції. Київ. ІОДО. 1995. 204 с.
56. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія та практика сучасної логопедії*. Вип.1. 2007. С.48-52.
57. Соботович Е.Ф. Психологическая структура речевой деятельности и ее формирование в процессе нормального онтогенеза. *Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи*. Київ. КГПИ. 1989. 160 с.
58. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2002. № 3. С. 2-5.
59. Соботович Е.Ф. Проявление косноязычия у детей дошкольного возраста и пути его устранения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Ленинград, 1970. 199 с.

60. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник. 2-е видання. Київ. Видавничий дім "Слово", 2011. 392 с.

61. Тищенко В.В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна* : зб. наук. праць. У 2-х т. 2013. Т. 2. С.396-405.

62. Тищенко В.В. Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із ЗНМ. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*. 2012. Вип. 21. С. 266-271.

63. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвинення мовлення у дошкільників. Навчально-методичний посібник. Київ. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. 72 с.

64. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. Київ. Актуальна освіта. 2007. 198 с.

65. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Київ. Актуальна освіта. 2013. 256 с.

66. Трофименко Л.І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 2004. 20 с.

67. Трофименко Л.І. Формування орієнтування на слово як одиницю мови у дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. 2011. №4. С. 35-38.

68. Трофименко Л. Формування різних типів семантичних зв'язків між словами у дітей дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія*. 2005. №4. С. 37-40.

69. Туренко Н. Види мовних порушень та сучасні погляди на їх корекцію. *Молодь і ринок*. 2017. № 11 (154). С. 102-106.

70. Хоменко С.О. Основні вимоги до підбору наочно-дидактичного матеріалу при логопедичній роботі з дітьми раннього віку. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 27. С. 130-136.

71. Цибуля Н.М., Стахова Л.Л. Логопедична допомога в дошкільному навчальному закладі. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. 2017. № 14. С. 164-166.

72. Шеремет М.К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи. *Корекційна педагогіка*. №1. 2008. С.6-8.

73. Шеремет М.К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей у нормі і патології. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. 2013. № 23. С. 223-299.

74. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ. Слово. 2009. 160 с.